

МИОДРАГ М. ТОДОРОВИЌ
Философски факултет
Скопје

УДК 807.5-54

И.-е. радикал *kj-оу- И МОНОФТОНГИЗАЦИЈАТА НА ДИФТОНГОТ -оу->-ō- ПРЕД КОНСОНАНТ

Алџиракш: Од и.-е. радикал *kj-оу- 'во брзо движење, покренување на движење', претполагаме дека по пат на монофтонгизацијата на дифтонгот -оу- во еден долг вокал на -ō- во позиција пред консонант, т.е., *C-оу-C > *C-ō-C е добиена грчката форма со долг вокал на -ω-, во *σσῶς < *kj-ō-s < и.-е. *kj-оу-s која послужила како модел за творба на грчките форми со долг вокал на -ω- во σῶτρον < *kjō-tro- < и.-е. *kj-оу-t(e)ron и неговите изведенки ἐπίσσωτρον и εὐσσωτρος по аналогија по која се образувани грчките форми со долгиот вокал на -ω- во βῶς *g^uōs од и.-е. *g^uоу-s : βοῦς < и.-е. *g^uоу-s, (cf. βωκόλος: βοῦκόλος, βοώτης: βοῦκόλος; κῶς: πρόβατον и др.).

За грчката форма σῶτρον 'наплата (обрач) за тркало на коли/колца' запазена во грчките сложеники ἐπίσσωτρον 'наплата (обрач) за тркало на коли/колца' и εὐσσωτρος 'со убави наплати за тркала на коли/колца', главно се претполага дека потекнува од еден и.-е. радикал *kj-ōu¹ и суфиксот -t(e)ro- карактеристичен кај глаголските основи со кои се искажува движење². Притоа, треба да се подвлече дека вака реконструираниот радикал *kj-ō-t(e)ro-, одн. и.-е. радикал *kj-ōu-t(e)ron е без свои сигурни паралели по однос на другите и.-е. јазици и како таков не претставува ништо друго до еден изолиран

¹ За етимолошките толкувања на гр. форма σῶτρον види кај Н. Frisk, *GEW I*, стр. 542; Р. Chantrine, *DELG*, стр. 1085; Ј. Pokorny, *IEW*, стр. 539; А. Walde-Ј. Pokorny, *Ver. W. d. idg. S.*, стр. 363. Сепак, останува нејасно зошто Ј. В. Hofmann, *E. W. d. gr. S.*, стр. 88 и Е. Voisague, *Dict. etym. d. lang gr.*, стр. 267, σῶτρον го изведуваат од некој си и.-е. радикал со лабиовеларен призвук *q^ui-оу- со нејасно значење иако двајцата упатуваат дека σῶτρον стои во врска со гр. σέω и σέωμαι < и.-е. *kj-ey- 'во брзо движење, покренување на движење'. И. е. радикал *kj-оу-, според досегашните согледувања се смета дека претставува една аблаутна степен на дифтонг -ey-l-оу- од и.-е. радикал *kāl-: *kī-, сп. гр. κίω: лат. *ciō*, *kivōmai* и др.

² Сп. Н. Frisk, *GEW*, стр. 542 и таму наведената литература. Така за алтернацијата на суфиксите -t(e)ro-l-t(e)no-, се приведуваат примерите со лат. *i-ter*: ст. инд. *суауtná-*, одн. ав. *šyaоthna*; L. Deroo, *Le problème d' ὀτι et ἐτι en grec ancien*, *ZA* 26, 1-2 (1976), стр. 285, смета дека суфиксот -τρον во σῶτρον е карактеристичен за инструменталните именки.

и.-е. радикал кој може да има смисла само за грчката јазична сфера³.

Еден од сериозните проблеми со кои се среќаваме при изведувањето на гр. форма σῶτρον, односно, ἑπίσωτρον и ἔυσωτρος од и.-е. радикал *kj-ōu-t(e)ro- настанува тогаш кога треба поблиску да се определи патот по кој е добиен долгиот вокал -ō- од дифтонгот -ōu- во σῶτρον.

Аргументите изнесени во прилог на една ваква теза, дека σῶτρον потекнува од *kj-ō-t(e)ro-, одн., и.-е. радикал *kj-ōu-t(e)ron, валидни и денес во науката, поаѓаат од една претпоставка дека долгиот вокал -ō- во σῶτρον е добиен по пат на редукција на полувокалот -u- од дифтонгот -ōu-, т. е. *σσω- во σῶτρον е од *σσωu- и за него како таков најчесто се посочува аналогијата со грчката форма τρῶμα 'рана, повреда', со трω- од *тρωu-.⁴ Во поткрепа на таа теза се прибегнува и уште кон алтернацијата на долгиот вокал на -ω- во σῶτρον и τρῶμα со дифтонзите на -ου- односно, -αυ- во грчките форми σοῦμαι и τραῦμα.

Меѓутоа, повикувањето на аналогијата со τρῶμα и τραῦμα за да се објаснат грчките форми σῶτρον и σοῦμαι е само еден привид кој има за цел да ја отстрани разликата која се јавува по однос на нивното различито вокалско потекло. Имено, за дифтонгот -ου- во σοῦμαι се претполага дека е добиен по пат на контракција на вокалите -ε-о- или -о-о-, т.е. σοῦμαι е од *σοφε-о-μαι или *σοφο-о-μαι < и.-е. *kj-ou-e/o-ō⁵, наспроти нејасното потекло на дифтонгот -αυ- во τραῦμα за која во поново време има обиди да се докаже дека истиот потекнува од -H_αu-, т.е. τραῦμα е од *tr-H_αu⁶.

Со оглед на тоа што и.-е. радикал *kj-ōu-t(e)ron не е запазен во етимолошките прирачници на индо-европските јазици, (cf. J. Pokorny, *IEW*, стр. 538-539) како и фактот дека вака предложените етимолошки комбинации не се во согласност со грчката вокалска система, а за да се расветли овој проблем во таа насока, на мислење сме дека треба да се земат предвид најновите лингвистички согледувања што се искажани во поново време по однос на именската флексија на одделните и.-е. јазици кои во себе го содржат дифтонг -ou-⁷.

³ Сп. J. Pokorny, *IEW*, стр. 539; eine Dehnstufenbildung wie ai. *cyautnā-*, aber mit geschwunden *u* ist das wohl hierher gehörige σῶτρον. A. Walde-J. Pokorny, *Ver. W. d. idg. S.*, стр. 363; H. Frisk, *GEW I*, стр. 542.

⁴ F. Bechtel, *Lexicologus zu Homer*, стр. 133; E. Schwyzer, *Gr. Gramm.*, стр. 679 и таму наведената литература.

⁵ Сп. H. Frisk, *op. cit.*, s.v. σεῦω, P. Chantrine, *DELG*, стр. 997.

⁶ J. V. Hofmann, *E. W. d. gr. S.*, стр. 368.

⁷ За најновите лингвистички согледувања по однос на именската флексија на одделните и.-е. јазици кои во себе го содржат дифтонгот -ou- види кај V. Georgiev „Die Herkunft der idg. Diphthongstämme und der Eigentümlichkeiten ihrer Kasusformen“, *Die Sprache XIX*, 2 (1973), стр. 148-147; J. Schindler, „Bemerkung zur Herkunft der idg. Diphthongstämme und zu den Eigentümlichkeiten ihrer Kasusformen“, *Die Sprache XIX*, 2 (1973), стр. 148-157; O. Szemerényi, *Einführung in die vergleichenden Sprachwissenschaften*, Darmstadt 1970, стр. 179. Спореди го и рускиот

Имено, во именската флексија на и.-е. јазици кои по својата природа го содржат дифтонгот -ou-, ако тој се најде во позиција пред консонант доаѓа до негова монофтонгизација во вид на еден долг вокал на -ō-, т.е., *C-ou-C > *C-ō-C, (сп. на пр. дор. ном. синг. βῶς од *g^uō-s од и.-е. *g^uou-s: лат. bōs; акуз. синг. βῶν од *g^uō-m од и.-е. *g^uou-m: ст. инд. gām; акуз. пл. βῶς од *g^uōns од и.-е. *g^uou-(n)s), за разлика од интервокалната позиција во која дифтонгот -ou- останува запазен, т.е., *C-ou-V-C > *C-ou-VC, (V = a, e, i, o), (сп. ген. синг. βοῦς од и.-е. *g^uou-os: ст. инд. gauh; лат. bovis и др.)⁸. Спореди уште и кариско κῶς·πρόβατον со -ω- од дифтонгот -ou- од и.-е. *kou-s, наспроти κοῖον од *koīos < и.-е. *koīon; потоа Τρώες < *Trofes < *Trous и др.⁹

Ако на вака поставените најнови лингвистички согледувања нема што да им се оспори, тогаш може да се допушти, дека од една именска основа со краток дифтонг на -ou-, а која ја среќаваме во и.-е. радикал *kj-ou- 'во брзо движење, покрепување на движење', во позиција пред консонант многу веројатно можело да дојде до негова монофтонгизација во вид на еден долг вокал на -ō-, т.е., и.-е. *kj-ou-C > *kj-ō-C > гр. *σσῶς, (сп. ја гр. форма σῶς и личното име Σῶς). Така добиената именска форма на *σσῶς, по сè изгледа послужила како модел за творба на грчките форми со долгиот вокал на -ō-, а кои како такви ги среќаваме во σῶτρον и неговите изведеници ἐπίσσωτρον и ἐύσσωτρος. Додека во интервокалната позиција дифтонгот -ou- од и.-е. радикал *kj-ou-, останал запазен сведочат грчките форми на -σσῶα/-σσῶη < *σσοφα/σσοφη, σοῦς од *σσοφος и σσῶος од *σσοφος и др.¹⁰

превод на истата книга О. Семерени, *Введение в сравнительное языкознание*, Москва, 1980, стр. 73, 193.

⁸ За именската флексија на гр. форми βῶς и βοῦς види кај P. Chantrine, *Morphologie historique du grec*, стр. 97-98; E. Schwyzler, *Gr. Gramm.*, стр. 346, 577; H. Rix, *Hist. Gr. Gramm.*, стр. 147; V. Georgiev, *op. cit.*, стр. 140-147; O. Szemerényi, *op. cit.*, стр. 179. Сп. уште кај H. Frisk, *GEW*, стр. 260; H. A. Van Herwerden, *Lexicon graecorum, suppletorium et dialecticum*, стр. 287 и 296. За монофтонгизацијата во грчкиот јазик види кај E. Schwyzler, *Gr. Gramm.*, стр. 191 и 480 смета дека кај именките ном. на -ως е една нова форма од дифтонгот *-ous; H. Rix, *Hist. Gr. Gramm.*, стр. 48, 51 ss. Додека за процесот на монофтонгизацијата на дифтонгот -ou- во еден долг вокал на -ō- во позиција пред консонант, т.е., *C-ou-C > *C-ō-C како и за неговата интервокална положба види кај Шмалстиг У. Р., „К индоевропској проблеме“, (В связи с выходом в свет книги Т. В. Гамкрелидзе и Вяч. Вс. Иванова. *Индоевропейский язык у индоевропейцы*), *Вопросы языкознания*, Москва 1988, стр. 32-45; H. Rix, *Hist. Gr. Gramm.*, стр. 48, 51 ss.

⁹ V. Georgiev, *Introduction to the History of the Indo-European Language*, Sofia 1981, стр. 212; ин. Л. А. Гиндин, „Лувийцы в Троје“, *ВЯ* 1990, стр. 61.

¹⁰ H. Frisk, *GEW I*, стр. 542; P. Chantraine, *DELG*, стр. 997. Меѓутоа, кога станува збор за гр. форма σοῦς за која се смета дека е добиена по пат на

Процесот на монофтонгизација на дифтонгот -ou- во еден долг вокал на -ō- пред консонант од и.-е. радикал *kj-ou- 'во брзо движење, покренување на движење' бил извршен во раните фази на развитокот на грчкиот јазик на што упатува микенската форма од Кнос (KN X 984) *e-pi-zo-ta / epi-kjōt(r)a /*: *ἐπίσσωτ(ρ)α: гр. ἐπίσσωτρα¹¹. Но траги од неговата интервокална позиција останале запазени како во микенската така и во помикенската епоха што се гледа од една страна, од микенските форми од Кнос (KN X 984) *zo-walkjo-wal*: гр. σόη (сп. го личното име Σόη)¹² и Пил (PY Cn 845) *ai-zo-wo/aig'-kjos*: гр. *αἰσσός 'кој козите брзо ги гони, тера'¹³, супст. 'козар', од грч. αἶξ, αἰγός 'коза' и σσός 'во брзо движење', (сп. на пр. βοοσσός·βούτης 'βουκόλος' и други), а од друга, од многуте примери на зборообразувања на -σσόη и -σσός, (сп. λαοσσός, ἵπποσσόα и др.) од помикенската епоха¹⁴.

ZUSAMMENFASSUNG

Miodrag M. Todorović: Der idg. radikal *kj-ou- und der Monophthongisierung des Diphthongs -ou- > -ō- vor dem Konsonant

Von idg. radikal *kj-ou- 'im Bewegung setzen' Wir nehmen an, daß auf Weg der Monophthongisierung des Diphthongs -ou- in einem langem Vokal -ō- in einer Position vor dem Konsonant, d.h. *C-ou-C > C-ō-C das auf dieser Weise die griechischen Substantivformen mit langem Vokal bei -ō-, d.h. *σσῶς < *kj-ō-s < idg. *kj-ou-s und σῶτρον < *kj-ō-tron < idg. *kj-ou-t(e)ron, sozusagen genauso wie die griechischen Formenn mit langem Vokal entstanden sind βῶς aus *gʷōs < idg. *gʷou-s: βοῦς < idg. *gʷou-s, (cf. βουκόλος: βουκόλος; κῶς 'πρόβατον'; κῶς < *kōs aus idg. *kou-s: κοῖον < *kojion; Τρώες < Τρογες < *Trous etc.)

контракција на вокалите -o-o-, т.е. соῦς е од *σοσῶς, на мислење сме дека истата може да се објасни и поинаку. Имено, ако е од βοῦς = βῶς, тогаш не е исклучена можноста дека и од соῦς е добиена формата σ(σ)ῶς, т.е. βοῦς: соῦς = βῶς: σ(σ)ῶς, одн., βοῦς: βῶς: βῶτηρ = соῦς: σ(σ)ῶς: σ(σ)ῶτρον.

¹¹ M. D. Petruševski, *zo-wa et e-pi-zo-ta*, ŽA XVIII (1968), стр. 128. Микенската форма *e-pi-zo-ta / epi-kjōt(r)a /*: гр. *ἐπίσσωτ(ρ)α според мислењето на проф. М. Д. Петрушевски е еден технички термин кој се однесува на надворешниот дел на тркалото на колата, за разлика од *zo-walkjo-wal*: гр. σσῶа која се однесува на неговиот внатрешен дел.

¹² M. D. Petruševski, *zo-wa et e-pi-zo-ta*, ŽA XVIII (1968), стр. 128.

¹³ За идентификацијата на микенската форма *ai-zo-wo/aig'-kjos*: гр. *αἰσσός, сп. Miodrag M. Todorović, „Palatalni i velarni guturali u kontaktu sa poluvokalom -u- u mikenskom grčkom“, ŽA 44 (1994), стр. 95-122.

¹⁴ Сп. Н. Frisk, *GEW I*, стр. 694; P. Chantraine, *DELG*, стр. 997.